

ARCHANGEL

ROBERT HARRIS BIJ UITGEVERIJ CARGO

Vaderland
Enigma
Pompeii
Imperium
Geest
Lustrum
De angst-index
De officier
Dictator
Conclaaf
München 1938

Robert Harris

Archangel

VERTAALD DOOR HANS KOOIJMAN

2018
AMSTERDAM

Triumph and Tragedy © Dmitri Volkogonov 1991.
Gebruikt met toestemming van Weidenfeld and Nicholson.

Stalin © Edvard Radzinsky 1996. Gebruikt met toestemming
van Hodder and Stoughton Limited.

Cargo is een imprint van Uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam

Copyright © 1998 Robert Harris
Copyright Nederlandse vertaling © 1999, 2018 erven Hans Kooijman
De eerste druk verscheen in 1999 bij De Boekerij, Amsterdam

Tweede druk 2018

Oorspronkelijke titel *Archangel*

Oorspronkelijke uitgever Random House, Londen

Omslagontwerp Studio Jan de Boer

Omslagillustratie © Reilika Landen/Plainpicture/Hollandse Hoogte

Foto auteur Claudio Sforza

Vormgeving binnenwerk Peter Verwey, Heemstede

Druk Wilco, Zutphen

ISBN 978 94 031 0730 1

NUR 305

uitgeverijcargo.nl

TER HERINNERING AAN

Dennis Harris
1926-1996

en voor

Matilda

PROLOOG

Rapava's verhaal

‘De dood lost alle problemen op – man weg, probleem weg.’

J.V. Stalin, 1918

Lang geleden – zelfs voordat jij geboren was, jongen – stond een lijfwacht 's nachts op de veranda aan de achterkant van een groot huis in Moskou een sigaret te roken. Het was een koude nacht, zonder sterren of maan, en hij rookte, met in de holte van zijn grote boerenhanden het brandende kartonnen buisje van een Georgische *papirosa*, eerder om het wat warmer te krijgen dan om de smaak.

De lijfwacht heette Papoe Rapava. Hij kwam uit Mingrelië, het noordoostelijke kustgebied van de Zwarte Zee, en was vijfentwintig jaar. Het huis – *fort* zou een betere benaming zijn – was een oud herenhuis van een halve straat lang, daterend uit de tsarentijd en het stond in de diplomatenwijk, niet ver van de rivier. In de ijskoude duisternis aan het eind van de ommuurde tuin was een kersenboomgaard die aan een brede straat – Sadovaja-Koedrinskaja – grensde en aan de overkant van de straat was de Moskouse Diergaard.

Er was geen verkeer. Als het stil was, zoals nu, en als de wind in de juiste richting woei, kon je in de verte heel vaag het gehuil van de gekooide wolven horen.

Tegen die tijd was het meisje opgehouden met schreeuwen, wat een zegen was, want het begon Rapava op zijn zenuwen te werken. Ze kon niet ouder dan vijftien jaar zijn geweest, niet veel ouder dan zijn eigen zusje en toen hij haar had opgehaald en afgeleverd, had ze hem aangekeken op een manier... nou ja, om eerlijk te zijn, jongen, wilde hij er

zelfs nu, meer dan vijftig jaar later, liever niet over praten.

In ieder geval was het meisje eindelijk stil geworden en stond hij een sigaret te roken, toen de telefoon ging. Het moest ongeveer twee uur zijn geweest. Hij zou het nooit vergeten. Twee uur in de ochtend op 2 maart 1953. In de koude stilte van de nacht klonk het gerinkel zo luid als een brandalarm.

Normaal gesproken – dat moet je weten – hadden er 's avonds vier lijfwachten dienst; twee in het huis en twee buiten op straat. Maar als er een meisje was, hield de baas de beveiliging het liefst tot een minimum beperkt, in elk geval binnen, dus op deze avond was Rapava alleen. Hij gooide zijn sigaret op de grond, rende de kamer van de lijfwachten door en langs de keuken de gang in. Het was een ouderwetse, vooroorlogse telefoon die aan de muur bevestigd was – goeie god, wat maakte hij een lawaai! – en hij griste snel de hoorn van de haak.

Een mannenstem zei: 'Lavrenti?'

'Die is er op het ogenblik niet, kameraad.'

'Ga hem dan halen. Je spreekt met Malenkov.' De gewoonlijk gewichtige stem klonk schor van paniek.

'Kameraad...'

'Ga hem halen. Zeg hem dat er iets is gebeurd. Er is iets in Blizjni gebeurd.'

'Weet je wat ik met Blizjni bedoel, jongen?' vroeg de oude man.

Ze zaten met zijn tweeën in de kleine kamer op de tweeëntwintigste verdieping van het Oekraïna Hotel onderuitgezakt in een paar goedkope fauteuils, zó dicht bij elkaar dat hun knieën elkaar bijna raakten. Het licht van een lamp naast het bed wierp hun vage schaduw tot aan het raam met de gesloten gordijnen – het ene silhouet was benig en door de tijd van vlees ontdaan, het andere had de vlezige contouren van een man van middelbare leeftijd.

'Ja,' zei de jongere man, die Fluke Kelso heette. 'Ja, ik weet wat Blizjni betekent.' *Natuurlijk weet ik dat, wilde hij zeggen. Ik heb verdomme tien jaar in Oxford college gegeven over de geschiedenis van de Sovjet-Unie.*

Blizjni is het Russische woord voor ‘hier vlakbij’. ‘Hier vlakbij’ was in de jaren veertig en vijftig in het Kremlin de afkorting van de ‘Datsja Hier Vlakbij’. En de ‘Datsja Hier Vlakbij’ was in Koentsevo, net buiten Moskou. Het huis werd omringd door een hek en een muur en de enige, bejaarde bewoner ervan werd beschermd door driehonderd manschappen van de speciale troepen van de НКВД die zich in het berkenbos ophielden en onder andere bewapend waren met acht gecamoufleerde 30-millimeter luchtdoelkanonnen.

Kelso wachtte tot de oude man verder zou spreken, maar Rapava was afgeleid doordat hij probeerde met een lucifer uit een boekje lucifers een sigaret aan te steken. Het lukte hem niet. Hij kon de dunne luciferhoutjes niet met zijn vingers vastpakken. Hij had geen nagels.

‘Wat deed u toen?’ Kelso boog zich naar voren en stak de sigaret voor Rapava aan. Hij hoopte de vraag met het gebaar te maskeren en probeerde de opwinding uit zijn stem te houden. Op de kleine tafel tussen hen in stond, verborgen tussen de lege flessen, de vuile glazen, de asbak en de verfrommelde pakjes Marlboro, een miniatuurcassetterecorder die Kelso daar had neergezet toen hij dacht dat Rapava niet keek. De oude man trok hard aan de sigaret en keek toen dankbaar naar de brandende punt. Hij gooide het boekje lucifers op de vloer.

‘Je weet wat *Blizjni* was,’ zei hij ten slotte, terwijl hij zich in zijn stoel achterover liet zakken. ‘Dan weet je dus ook wat ik heb gedaan.’

Dertig seconden nadat hij de telefoon had opgenomen, klopte de jonge Papoe Rapava op Beria’s deur.

Lavrenti Pavlovitsj Beria, lid van het politbureau, was gehuld in een wijde roodzijden kimono waaronder zijn buik als een grote witte zak zand uitpilde. Hij schold Rapava in het Mingrelisch uit voor klootzak en gaf hem een duw tegen zijn borst waardoor hij achteruit de gang in wankelde. Vervolgens drong hij zich langs hem en liep naar de trap waarbij zijn zweterige, witte voeten vochtige afdrukken op de parketvloer achterlieten.

Rapava kon door de open deur de slaapkamer in kijken – het grote

houten bed, een zware koperen lamp in de vorm van een draak, de vuurrode lakens, de uitgespreide witte ledematen van het meisje dat als een offer op het bed lag. Haar wijd open ogen waren donker en leeg. Ze deed geen moeite zichzelf te bedekken. Op het nachttafeltje stonden een kan water en een rij medicijnflesjes. Grote witte pillen lagen verspreid op het lichtgele Aubusson-tapijt.

Hij kon zich verder niets meer herinneren over de tijd waarin hij op Beria wachtte en wist evenmin hoelang hij daar precies had gestaan. Toen Beria ten slotte, opgewonden door zijn gesprek met Malenkov, hijgend de trap op was gekomen, gooide hij de kleren van het meisje naar haar toe, schreeuwde *wegwezen, wegwezen* tegen haar en beval Rapava de auto voor te rijden.

Rapava vroeg wie hij nog meer wilde meenemen. (Hij dacht aan Nadaraja, het hoofd van de lijfwacht, die de baas, normaal gesproken, overal naartoe vergezelde. En misschien Sarsikov die op dat moment in een diepe wodka-roes in de kamer van de lijfwachten aan de zijkant van het huis lag te snurken.) Beria die, met zijn rug naar Rapava toe gekeerd, zijn kamerjas aan het uittrekken was, stopte even en keek hem over zijn vlezige schouder heen aan. Hij dacht kennelijk diep na en zijn kleine oogjes schoten achter de montuurloze pince-nez heen en weer.

‘Nee,’ zei hij ten slotte. ‘Alleen jij.’

De Amerikaanse auto – een Packard met een twaalfcilindermotor, een donkergroene carrosserie en een treeplank van een halve meter breed – was schitterend. Rapava haalde hem uit de garage en reed achteruit door de Vspolnistraat tot hij recht voor de ingang aan de voorkant stond. Hij liet de motor draaien om te proberen de verwarming aan de gang te krijgen, stapte uit en ging in de vaste NKVD-positie naast het achterste portier aan de passagierskant staan: zijn linkerhand op de heup, zijn overjas en uniformjasje iets opengetrokken zodat zijn schouderholster zichtbaar was en zijn rechterhand op de kolf van zijn Makarov-pistool terwijl hij de straat in beide richtingen afspeurde. Beso Doembadze, een van de andere Mingrelische jongens, kwam, precies

op het moment dat de baas het huis uit stapte, de hoek om rennen om te kijken wat er aan de hand was.

‘Wat had hij aan?’

‘Jezus, dacht je soms dat ik dat nog wist, jongen?’ zei de oude man geïrriteerd. ‘Wat maakt het nou in vredesnaam uit wat hij aanhad?’

Nu hij erover nadacht, herinnerde hij zich dat de baas helemaal in het grijs gekleed was – een grijze jas, een grijs kostuum en een grijze pull-over, geen stropdas – en in combinatie met zijn pince-nez, zijn afhanginge schouders en zijn grote, ronde hoofd leek hij precies op een uil, een oude, kwaadaardige, grijze uil. Rapava opende het portier, Beria stapte achterin en Doembadze die een meter of tien verderop stond, maakte een gebaar van *wat moet ik nu in jezusnaam doen?* waarop Rapava met een schouderophalen reageerde – hoe moest *hij* dat in godsnaam weten? Hij liep snel om de auto heen naar de chauffeurskant, liet zich achter het stuur glijden, trok de schakelhendel met een ruk in de eerste versnelling en ze waren op weg.

Hij had de rit van ruim twintig kilometer naar Koentsevo al een keer of twaalf gemaakt, altijd ’s nachts en altijd als onderdeel van het konvooi dat de secretaris-generaal begeleidde – en *dat* was me wat, jongen, dat kan ik je wél vertellen. Vijftien auto’s met gesloten gordijnen voor de achterste ramen, het halve politiebureau – Beria, Malenkov, Molotov, Boelganin, Chroesjtsjov – plus lijfwachten. We reden door de Borovitskiy Poort het Kremlin uit en de afrit af, waarna we de snelheid verhoogden tot honderdtien kilometer per uur, terwijl de militie het verkeer bij elk kruispunt tegenhield en tweeduizend НКВД-mannen in burger aan weerskanten van de route stonden. En pas op het laatste moment, als ze van de grote weg afsloegen en het bos in reden, wist je in welke auto de secretaris-generaal zat. Een van de grote Zils verhoogde dan zijn snelheid en reed naar de kop van de stoet, terwijl de andere auto’s vaart minderden om de Rechtmatige Opvolger van Lenin eerst het bos in te laten gaan.

Maar vannacht was het allemaal heel anders. De brede weg was leeg en toen ze eenmaal de rivier over waren, kon Rapava de grote Amerikaan eens lekker laten uitrazen. De wijzer van de snelheidsmeter klom tot bijna honderdveertig kilometer omhoog, terwijl Beria doodstil achterin zat. Na twaalf minuten hadden ze de stad achter zich gelaten. Na vijftien minuten, aan het eind van de Poklonnaja Gora, minderden ze snelheid voor de verborgen afslag. De hoge, witte stammen van de zil-verberken flitsten in het licht van de koplampen voorbij.

Wat was het bos stil, donker en eindeloos – als een zachtjes ruisende zee. Rapava had het gevoel dat het zich helemaal tot aan de Oekraïne uitstreckte. Via een weggetje van achthonderd meter kwamen ze bij het eerste hek waar een rood-met-witte slagboom de weg versperde. Twee leden van de speciale troepen van de НКВД die een cape en een pet droegen en met machinepistolen bewapend waren, kwamen het wacht-huisje uit slenteren. Toen ze Beria's uitdrukkingloze gezicht zagen, salueerden ze onberispelijk en haalden de slagboom op. Het weggetje kronkelde zich langs de schaduwen van grote struiken nog ongeveer honderd meter verder voordat het licht van de krachtige koplampen van de Packard viel op de vierehalve meter hoge muur met daarin schietgaten. Het ijzeren hek werd van binnenuit door onzichtbare handen geopend.

Toen bereikten ze de datsja.

Rapava had iets bijzonders verwacht – hij wist niet zeker wat precies – auto's, mannen, uniformen, de commotie die bij een crisis hoorde. Maar het twee verdiepingen tellende huis was in het duister gehuld; er brandde alleen een gele lantaarn boven de ingang. Hij zag dat in het licht ervan iemand stond te wachten en herkende de onmiskenbare, plompe gestalte en het zwarte haar van de plaatsvervangend voorzitter van de ministerraad, Georgiy Maksimiljanovitsj Malenkov. En er was iets vreemd met hem, jongen; hij had zijn glimmende nieuwe schoenen uitgetrokken en ze onder een van zijn dikke armen gestopt.

Beria was al bijna uitgestapt voordat de auto was gestopt en in een oogwenk had hij Malenkov bij de elleboog gepakt en stond hij naar

hem te luisteren. Hij knikte, praatte zacht en keek om zich heen. Rapava hoorde hem vragen: ‘Verplaatst? Heb je hem verplaatst?’ Toen knipte Beria met zijn vingers in de richting van zijn lijfwacht en Rapava beseftte dat het de bedoeling was dat hij hen naar binnen volgde.

Bij zijn vorige bezoeken aan de datsja had hij altijd in de auto gewacht tot de baas naar buiten kwam of was hij naar het wachthuis gegaan om samen met de andere chauffeurs een sigaretje te roken en iets te drinken. Je moet begrijpen dat *binnen* verboden gebied was. Behalve het personeel van de secretaris-generaal en genodigden kwam er nooit iemand *binnen*. Terwijl hij door de hal liep, werd Rapava plotseling bevangen door een verstikkend gevoel van paniek. Het leek alsof hij fysiek werd gewurgd, alsof iemand zijn handen om zijn keel had geklemd.

Malenkov liep op zijn kousenvoeten voor hen uit en zelfs de baas liep op zijn tenen. Rapava volgde hun voorbeeld en probeerde zo weinig mogelijk geluid te maken. Er was niemand anders in de buurt. Het huis leek leeg. Ze slopen gedrieën een gang door waarin een piano stond, en gingen vervolgens een eetkamer binnen. Er stond een tafel met acht stoelen eromheen. Het licht was aan en de gordijnen waren dicht. Op de tafel lagen wat papieren en ernaast stond een rek met Dunhill-pijpen. In een hoek stond een opwindbare grammofoon. Boven de haard stond een vergrote zwart-witfoto in een goedkope houten lijst: de secretaris-generaal als jongere man die op een zonnige dag met kameraad Lenin in een tuin zat. Aan de andere kant van de kamer was een deur. Malenkov draaide zich naar hen om, legde een stompe vinger op zijn lippen en opende de deur vervolgens langzaam.

De oude man sloot zijn ogen en hield Kelso zijn glas voor om het te laten bijvullen. Hij zuchtte.

‘Je weet dat de mensen kritiek op Stalin hadden, jongen, maar je moet hem nageven dat hij als een arbeider leefde. Niet zoals Beria – die dacht dat hij een prins was. Maar de kamer van kameraad Stalin was de kamer van een gewone man. Dat moet je Stalin nageven. Hij was altijd een van ons.’

Onder een kleine icoon van Lenin flakkerde een rode kaars in de tocht van de opengaande deur. De enige lichtbron was een leeslamp op een bureau. In het midden van de kamer stond een grote bank die als een bed was opgemaakt. Een ruwe, bruine legerdeken lag eroverheen en hing los tot op het kleed van tijgervel. Een kleine, dikke, oudere man met een rood gezicht lag, zwaar ademend, op zijn rug op het kleed. Hij droeg een vuil, wit hemd en een lange wollen onderbroek. Hij had zich bevuild. Het was warm in de kamer en het stonk er naar uitwerpselen.

Malenkov sloeg zijn mollige hand voor zijn mond en bleef dicht bij de deur staan. Beria liep snel naar het kleed, knoopte zijn overjas los en liet zich op zijn knieën vallen. Hij legde zijn handen op Stalins voorhoofd en trok diens beide oogleden met zijn duimen omhoog waardoor de nietsziende, bloeddorlopen ogen van de secretaris-generaal zichtbaar werden.

‘Josef Vissarionovitsj,’ zei hij zacht, ‘ik ben het, Lavrenti. Als je me kunt horen, beweeg dan je ogen, beste kameraad. Kameraad?’ Terwijl hij naar Stalin bleef kijken, zei hij vervolgens tegen Malenkov: ‘En jij zegt dat hij er wel *twintig uur* zo bij kan hebben gelegen?’

Malenkov maakte achter zijn handpalm een kokhalzend geluid. Er biggelden tranen over zijn gladde wangen.

‘Beweeg je ogen, beste kameraad... Je ogen, beste kameraad... Kameraad? Ach, wat maakt het verdomme ook uit?’ Beria trok zijn handen weg en stond op, terwijl hij zijn vingers aan zijn jas afveegde. ‘Het is echt een beroerte. Het is met hem gebeurd. Waar zijn Starostin en de jongens? En Boetoesova?’

Malenkov was nu aan het snotteren en Beria moest tussen hem en het lichaam in gaan staan om zijn aandacht te krijgen. Hij greep Malenkov bij de schouders en begon heel zacht en heel snel tegen hem te praten, zoals je tegen een kind zou doen. Hij zei tegen hem dat hij Stalin moest vergeten, dat Stalin geschiedenis was, dat Stalin er geweest was en dat ze nu moesten beslissen wat ze zouden doen, dat dat het belangrijkste was en dat ze één lijn moesten trekken. Waar waren de jongens? Waren ze nog steeds in de kamer voor de lijfwachten?

Malenkov knikte en veegde zijn neus met zijn mouw af.

‘Goed,’ zei Beria. ‘Ik wil dat je het volgende doet.’

Malenkov moest zijn schoenen aantrekken en de lijfwachten gaan vertellen dat kameraad Stalin sliep, dat hij dronken was. Hij moest hun vragen waarom hij en kameraad Beria in Jezusnaam voor niets uit hun bed gehaald waren. Hij moest hun zeggen dat ze van de telefoon moesten afblijven en geen dokters mochten bellen. (‘Luister je, Georgij?’) Vooral geen dokters, want de secretaris-generaal dacht dat alle dokters joodse gifmengers waren – weet je nog wel? Goed, hoe laat was het? Drie uur? Oké. Om acht uur – nee, liever om halfacht – moest Malenkov de leiders van het land bellen. Hij moest zeggen dat hij en Beria wilden dat alle leden van het politbureau om negen uur hier, in Blizjni, bijeen zouden komen voor een bespreking. Hij moest zeggen dat ze zich zorgen maakten om Josef Vissarionovitsj’s gezondheid en dat ze gezamenlijk moesten beslissen welke behandeling hij zou moeten krijgen.

Beria wreef in zijn handen. Alleen al daardoor zouden ze zeven kleuren bagger schijten. ‘Laten we hem nu op de bank leggen. Pak jij zijn benen vast,’ zei hij tegen Rapava.

De oude man was onder het praten steeds dieper in zijn stoel weggezakt. Zijn voeten waren gespreid, zijn ogen gesloten en zijn stem klonk monotoon. Plotseling ademde hij diep uit en hees zichzelf overeind. Hij keek in paniek de kamer rond. ‘Ik moet pissen, jongen. Ik moet echt heel erg nodig pissen.’

‘Daar, achter die deur.’

Hij stond op met de bestudeerde waardigheid van iemand die dronken is. Door de dunne muur hoorde Kelso zijn straal urine in de toiletput kletteren. Dat mag ook wel, dacht hij. De man had veel te lozen. Hij had Rapava’s geheugen nu bijna vier uur gesmeerd. Eerst met Baltika-bier in de bar van het Oekraïna Hotel, daarna met Zoebrovka in een café aan de overkant van de straat en vervolgens met whisky in de intimiteit van zijn kleine kamer. Het leek op het afmatten van een vis: het afmatten van een vis in een rivier van drank. Hij zag het boekje lu-

cifers liggen dat Rapava op de grond had gegooid en raapte het op. Op de achterkant ervan stond de naam van een bar of een nachtclub – ROBOTNIK – en een adres in de buurt van het Dinamo Stadion. Het toilet werd doorgetrokken en Kelso liet de lucifers snel in zijn zak glijden. Rapava kwam terug en leunde tegen de deurpost terwijl hij zijn gulp dichtknoopte.

‘Hoe laat is het, jongen?’

‘Bijna één uur.’

‘Dan moet ik gaan. Straks denken ze verdomme nog dat ik je vriendje ben.’ Rapava maakte een obscene handgebaar.

Kelso lachte geforceerd. Natuurlijk, hij zou wel een taxi bellen. Natuurlijk. Maar laten we eerst deze fles leegmaken – hij boog zich voorover naar de whisky en controleerde heimelijk of de band nog liep. Laten we de fles leegmaken, kameraad, *en laten we het verhaal afmaken*.

Er kwam een norse uitdrukking op het gezicht van de oude man en hij keek naar de vloer. Het verhaal wás al af. Er was niets meer te vertellen. Ze legden Stalin op de bank – meer niet. Malenkov liep weg om met de lijfwachten te gaan praten. Rapava bracht Beria naar huis. Iedereen wist hoe het verder was gegaan. Een paar dagen later was Stalin dood. En niet lang daarna was Beria ook dood. Malenkov – tja, Malenkov bleef nog jarenlang rondhangen nadat hij in ongenade was gevallen (Rapava had hem in de jaren zeventig nog een keer over de Arbat zien schuifelen) maar nu was zelfs Malenkov dood. Nadaraja, Sarsikov, Doembadze, Starostin, Boetoesova – dood, allemaal dood. De Partij was dood. Het hele kloteland was eigenlijk dood.

‘Maar er moet toch meer aan uw verhaal vastzitten?’ zei Kelso. ‘Gaat u alstublieft zitten, Papoe Gerasimovitsj, en laten we de fles leegdrinken.’

Hij sprak beleefd en aarzelend, want hij voelde dat de verdoving van de alcohol en de ijdelheid uitgewerkt begon te raken en dat Rapava, als hij bij zijn positieven kwam, zich misschien plotseling zou realiseren dat hij veel te veel praatte. Hij voelde de irritatie weer even opkomen. Jezus, ze waren altijd zo verdomd *moeilijk*, die oude NKVD-mannen – moeilijk en misschien nog steeds *gevaarlijk*. Kelso was een historicus

van midden veertig, dertig jaar jonger dan Papoe Rapava. Maar hij was uit conditie – eerlijk gezegd was hij nog nooit *in* conditie geweest – en hij dacht niet dat hij veel kans zou hebben als de oude man gewelddadig werd. Rapava had tenslotte de kampen in de noordpoolcirkel overleefd. Hij zou niet vergeten zijn hoe hij iemand heel snel en waarschijnlijk heel ernstig kon verwonden, dacht Kelso.

Hij vulde Rapava's glas, schonk dat van hemzelf bij en dwong zichzelf te blijven praten.

'Ik bedoel, je bent vijftientwintig jaar en je staat in de slaapkamer van de secretaris-generaal. Dichter bij het centrum van de macht kon je niet komen – dat was het heilige der heiligen. Dus wat voor reden had Beria om u mee naar binnen te nemen?'

'Ben je soms doof, jongen. Dat heb ik je toch gezegd. Hij had me nodig om het lichaam te verplaatsen.'

'Maar waarom u? Waarom niet een van Stalins vaste lijfwachten? Zij hadden hem tenslotte gevonden en Malenkov gewaarschuwd. En waarom had Beria niet een van zijn oudere lijfwachten mee naar Blizjni genomen? Waarom nam hij speciaal *u* mee?'

Rapava wankelde op zijn benen en staaarde naar het glas whisky. Achteraf concludeerde Kelso dat dit eigenlijk het kritieke moment van de avond was geweest: Rapava had precies op dat ogenblik behoefte aan een drankje en die behoefte was sterker dan zijn verlangen om te vertrekken. Hij kwam terug, liet zich zwaar in de fauteuil ploffen, leegde zijn glas in één teug en hield het Kelso voor om het weer te laten vullen.

'Papoe Rapava,' vervolgde Kelso, terwijl hij drie vingers whisky in schonk. 'Neef van Avksentri Rapava, Beria's oudste vriend in de Georgische НКВД. Jonger dan de rest van Beria's staf. Nieuw in de stad. Misschien een beetje naïever dan de anderen? Heb ik gelijk? Precies het soort gretige jonge vent van wie de baas gedacht moet hebben: *ja, hem kan ik gebruiken, die neef van Rapava kan wel een geheim bewaren.*'

De stilte hield aan en werd dieper tot ze bijna tastbaar was, alsof iemand de kamer was binnengekomen en bij hen was komen zitten. Rapava begon zijn hoofd heen en weer te wiegen; daarna boog hij zich

voorover en greep met beide handen zijn magere nek vast, terwijl hij naar het versleten tapijt staaarde. Zijn grijze haar was gemillimeterd. Een oud, rimpelig litteken liep vanaf zijn kruin tot bijna aan zijn slaap. Het zag eruit alsof het door een blinde met touw was gehecht. En die vingers: de toppen ervan waren zwartachtig geel en alle nagels ontbraken.

‘Zet je recorder uit, jongen,’ zei hij kalm. Hij knikte naar de tafel. ‘Zet hem uit. Haal nu het bandje eruit – goed zo – en leg het op een plaats waar ik het kan zien.’

Kameraad Stalin was maar een kleine man – een meter tweeënzestig – maar hij was wel zwaar. Goeie god, wat was hij zwaar! Het leek wel alsof hij niet uit botten en vet, maar uit een veel zwaardere substantie bestond. Ze sleepten hem van het tijgervel over de houten vloer waarbij zijn hoofd slap heen en weer bungelde en tegen het glimmende parket bonkte en daarna moesten ze hem op de bank tillen. Omdat hij de voeten van de secretaris-generaal bijna onder zijn neus had, kon Rapava er niets aan doen dat hij zag dat de tweede en derde teen van de linkervoet met elkaar vergroeid waren – het teken van de duivel – en toen de anderen even niet keken, sloeg hij snel een kruis.

‘Goed, jonge kameraad,’ zei Beria toen Malenkov vertrokken was, ‘sta je graag op de grond of zou je er liever onder liggen?’

Eerst kon Rapava zijn oren niet geloven, maar toen wist hij dat zijn leven hierna nooit meer hetzelfde zou zijn en dat hij geluk zou hebben als hij de nacht overleefde. ‘Ik sta er liever op, baas,’ fluisterde hij.

‘Goed zo, jongen.’ Beria hield zijn duim en wijsvinger een stukje van elkaar. ‘We moeten een sleutel zien te vinden. Ongeveer zó groot. Hij lijkt op een sleutel waarmee je een klok opwindt. Hij zit met een stukje touw aan een koperen ring. Kijk jij in zijn kleren.’

De vertrouwde grijze tuniek hing over de rugleuning van een stoel en de grijze broek hing er netjes opgevouwen overheen. Ernaast stond een paar hoge cavalerielaarzen met hakken die ongeveer tweeënhalve centimeter verhoogd waren. Rapava bewoog zich houderig. Wat voor boze droom was dit? De Vader en Onderwijzer van het volk van de Sovjet-Unie, de

Inspirator en Promotor van de Victorie van het Communisme, de Leider van het Progressieve Deel van de Mensheid lag nu bevuild en met half vernietigde hersens op de bank, terwijl zij tweeën als een stel dieven zijn kamer doorzochten. Toch deed hij wat hem bevolen was en hij begon de tuniek te doorzoeken, terwijl Beria, met de techniek die hij vroeger bij de Tsjeka had geleerd, het bureau onder handen nam. Hij trok een lade uit, keerde hem om, doorzocht de inhoud, schoof de troep naar achteren en leegde de volgende lade op de grond.

Er zat niets in de tuniek en ook niets in de broek, behalve een vuile zakdoek die hard was door het opgedroogde slijm. Rapava's ogen waren inmiddels gewend geraakt aan het halfdonker en hij kon zijn omgeving nu beter zien. Aan de ene muur hing een grote Chinese prent van een tijger. Op de andere – en dat was heel vreemd – had Stalin foto's van kinderen, hoofdzakelijk peuters, geplakt. Het waren foto's die ruw uit tijdschriften en kranten waren gescheurd. Er moesten er wel een paar dozijn van zijn.

'Iets gevonden?'

'Nee, baas.'

'Probeer de bank eens.'

Ze hadden Stalin, met zijn handen op zijn dikke buik gevouwen, op zijn rug gelegd en het leek alsof de oude man gewoon lag te slapen. Hij ademde zwaar en snurkte bijna. Van dichtbij leek hij niet erg op de afbeeldingen en de foto's die Rapava van hem had gezien. Zijn vlezig gezicht zat onder de rode vlekken en was bedekt met ondiepe littekens die op kleine kraters leken. Zijn snor en zijn wenkbrauwen waren witachtig grijs en je kon zijn hoofdhuid door het dunne haar heen zien. Rapava boog zich over hem heen – Ah! Die lucht! Het leek alsof hij nu al aan het weggroten was – en liet zijn hand tussen de kussens en de rugleuning van de bank glijden. Hij duwde zijn vingers helemaal naar beneden en bewoog ze eerst naar links, naar de voeten van de secretaris-generaal, en vervolgens naar rechts, in de richting van het hoofd tot het topje van zijn wijsvinger ten slotte iets hard aanraakte. Hij moest zich uittrekken om het te kunnen pakken en zijn arm drukte zachtjes tegen Stalins borst.

Toen gebeurde er iets afschuwelijks dat Rapava de stuipen op het lijf joeg. Terwijl hij de sleutel terugtrok en de baas op een fluistertoon riep, kreunde de secretaris-generaal en zijn ogen gingen met een ruk open. Het waren de gele ogen van een dier, vol woede en angst. Zelfs Beria leek de moed te verliezen toen hij ze zag. Stalin bewoog geen ander lichaamsdeel, maar er steeg een moeizaam gegrom uit zijn keel op. Beria kwam aarzelend naderbij. Hij keek op hem neer en bewoog zijn hand voor Stalins ogen heen en weer. Dat leek hem op een idee te brengen. Hij pakte de sleutel uit Rapava's hand en liet hem aan het touwtje vlak boven Stalins gezicht bungelen. De gele ogen fixeerden de sleutel direct en volgden hem ononderbroken in alle kompasrichtingen. Beria, die nu glimlachte, liet de sleutel minstens een halve minuut ronddraaien. Toen trok hij hem abrupt terug en ving hem in zijn handpalm op. Hij sloot zijn vingers eromheen en hield Stalin zijn gebalde vuist voor.

Wat een geluid, jongen! Het was eerder dierlijk dan menselijk. Het achtervolgde Rapava toen hij de kamer uit en de gang door liep en het bleef hem de rest van zijn leven achtervolgen, vanaf die nacht tot deze.

De fles whisky was leeg en Kelso zat nu, als een priester voor zijn altaar, op zijn knieën voor de minibar. Hij vroeg zich af hoe zijn gastheren zich bij het symposium zouden voelen als ze de barrekening gepresenteerd kregen, maar op dit moment was het belangrijk dat hij de oude man onder de olie en aan de praat hield. Hij trok er handenvol miniatuurflesjes uit – wodka, nog meer whisky, gin, cognac en iets Duits dat van kersen was gemaakt – en droeg ze in zijn armen naar de tafel. Terwijl hij ging zitten en ze op de tafel legde, rolden er een paar op de vloer, maar Rapava lette er niet op. Hij was niet langer een oude man in het Oekraïna Hotel; hij was terug in 1953 als een angstige vijftientigjarige die achter het stuur van een donkergroene Packard zat, terwijl de snelweg naar Moskou voor hem uit in het licht van de koplampen wit glansde en Lavrenti Beria roerloos als een standbeeld achterin zat.

De grote auto vloog over de Koetoezovskiy Prospect en door de stille, westelijke voorsteden. Om halfvier staken ze over de Borondinskiy-brug de Moskva over en reden met hoge snelheid naar het Kremlin, dat ze door de zuidwestelijke poort tegenover het Rode Plein binnengingen.

Nadat de bewakers hen hadden gebaard dat ze konden doorrijden, boog Beria zich naar voren om Rapava te zeggen hoe hij moest rijden – linksaf langs het Wapenmagazijn en daarna onmiddellijk naar rechts door een smalle ingang die naar een binnenhof leidde. Er waren geen ramen, alleen een stuk of zes kleine deuren. De spekgladde kinderhoofdjes hadden in het duister een vuurrode glans, als vers bloed. Toen Rapava opkeek, zag hij dat ze zich onder een gigantische ster van rode neonbuizen bevonden.

Beria ging snel een van de deuren binnen en Rapava moest zich haasten om hem te kunnen volgen. Een kleine, betegelde doorgang leidde naar een kooilift die nog van vóór de Revolutie dateerde. Het geratel van ijzer en het geronk van een motor vergezelde hen, terwijl ze langzaam langs twee stille, onverlichte verdiepingen omhooggingen. Ze kwamen met een ruk tot stilstand en Beria wrikte het hek opzij. Toen liep hij snel de gang door, terwijl hij de sleutel aan het touwtje ronddraaide.

Vraag me niet waar we heen gingen, jongen, want dat kan ik je niet vertellen. We liepen door een lange gang met tapijt op de vloer waarin aan weerskanten prachtige bustes op marmeren voetstukken stonden, daarna daalden we een ijzeren wenteltrap af en liepen vervolgens door een enorme balzaal zo groot als een oceaanschip met reusachtige, tien meter hoge spiegels en schitterende vergulde stoelen die langs de muren stonden. Uiteindelijk, niet lang nadat we de balzaal door waren gelopen, kwamen we in een brede gang met glanzend, limoengroen pleisterwerk, een vloer die naar houtwas rook en een grote, zware deur die Beria opende met een sleutel van een sleutelbos die hij in zijn zak had.

Rapava volgde hem naar binnen. De deur, die oude spiraalscharnieren had, sloot zich langzaam achter hen.

Het was maar een klein kantoor, acht bij zes meter, dat misschien goed genoeg geweest zou zijn voor de een of andere fabrieksdirecteur in een

uithoek van Vologda of Magnitogorsk – een bureau met een paar telefoons, een klein tapijtje op de vloer, een tafel met een paar stoelen eromheen en een raam met een volledig dichtgetrokken gordijn. Aan de muur hing een van die grote, roze oprolkaarten van de USSR – dit was in de tijd toen er nog een USSR *bestond* – en naast de kaart was een andere, kleinere deur waar Beria onmiddellijk op afstevende. Ook voor deze deur had hij een sleutel. Achter de deur was een soort inloopkast waarin een zwartgeblakerde samowar, een fles Armeense cognac en wat spullen om kruidenthee te zetten, stonden. Er was ook een muurkluis met een solide koperen voorkant waarin een fabrieksmerk was gegraveerd, niet in het Russische, cyrillische schrift, maar in de een of andere westerse taal. De vierkante kluis was niet erg groot, hooguit dertig bij dertig centimeter. Hij was van goede kwaliteit en had een rechte hendel, ook van koper.

Beria zag Rapava ernaar staren en zei op ruwe toon tegen hem dat hij moest opdonderen en op de gang wachten.

Er was bijna een uur voorbijgegaan.

Terwijl hij op de gang stond, probeerde Rapava waakzaam te blijven. Hij oefende het trekken van zijn pistool en stelde zich voor dat elk krakend geluidje in het grote gebouw een voetstap en elk huilend geluid van de wind een stem was. Hij probeerde zich ook voor te stellen hoe de secretaris-generaal in zijn cavalerielaarzen door deze brede, glanzende gang schreed en vervolgens probeerde hij dat beeld te verzoenen met dat van de geruïneerde man die gevangen in zijn eigen ranzige vlees in Blizjni lag.

En zal ik je eens wat vertellen, jongen? Ik huilde. Ik huilde misschien ook een beetje om mezelf – dat kan ik niet ontkennen, ik scheet bagger van angst – maar het meeste huilde ik om kameraad Stalin. Ik huilde meer om Stalin dan ik om mijn eigen vader had gehuild toen hij stierf. En dat gold voor de meeste jongens die ik toen kende.

In de verte sloeg een klok vier uur.

Om ongeveer halfvijf kwam Beria eindelijk naar buiten. Hij droeg een kleine, leren schoudertas die waarschijnlijk volgestopt was met